TADBIRKORLIK FAOLIYATINI KENGAYTIRISHDA SOLIQ SIYOSATINING O‘RNI

Ospanova Dinara Hamidovna
O‘zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

So‘nggi yillarda mamlakatimizda iqtisodiyotni liberallashtirish, xususiy sektorni rivojlantirish va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonda soliq siyosatini takomillashtirish, soliq yukini maqbullashtirish hamda tadbirkorlar uchun qulay soliq muhitini yaratish iqtisodiy islohotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini kengaytirish, ularning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va investitsion faolligini oshirishda soliq siyosatining o‘rni muhim ahamiyat kasb etadi.

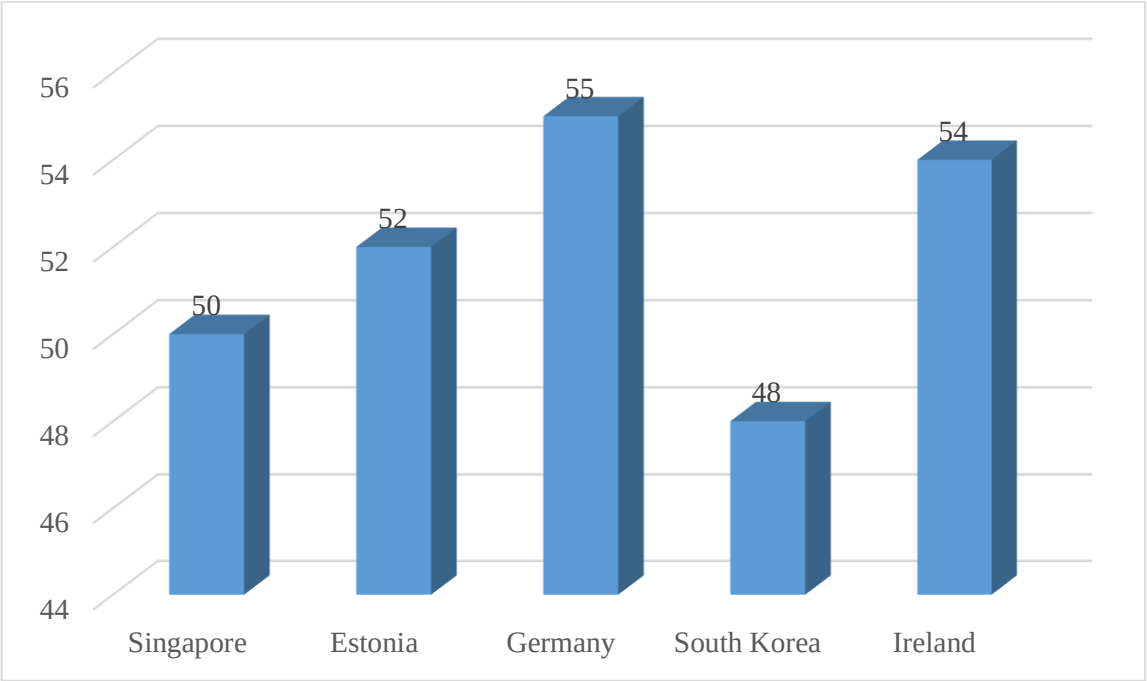
Tadbirkorlik faoliyati mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo‘lib, yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish va raqobat muhitini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Biroq, yuqori soliq yuki, murakkab soliq ma’muriyatchiligi va soliq qonunchiligidagi barqarorlikning yetishmasligi tadbirkorlik faoliyatining kengayishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois, soliq siyosatini tadbirkorlik manfaatlariga mos ravishda olib borish, soliq imtiyozlari va rag‘batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va uni kengaytirishda soliq siyosatini takomillashtirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur sohada huquqiy asos sifatida O‘zbekiston Respublikasining **Soliq kodeksi**

(yangi tahrir, 2020 yil), “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, “Raqobat to‘g‘risida”gi Qonun hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 iyuldagi PF–5786-son “Soliq ma’murchiligini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni va 2020 yil 8 iyundagi PF–6003-son “Tadbirkorlik faoliyati va o‘zini o‘zi band qilishni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, soliq yukini kamaytirish, soliq stavkalarini optimallashtirish va soliq ma’murchiligini raqamlashtirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar tadbirkorlik subyektlari uchun qulay ishbilarmonlik muhitini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Tadbirkorlik faoliyatini kengaytirishda soliq siyosatining o‘rni xorijiy davlatlar tajribasida aniq statistik ko‘rsatkichlar va amaliy natijalar bilan tasdiqlanadi. Rivojlangan mamlakatlar soliq tizimini nafaqat fiskal daromad manbai, balki iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiruvchi strategik vosita sifatida qo‘llaydi.

Masalan, Singapurda korporativ daromad solig‘i stavkasi 17 foizni tashkil etadi. Yangi tashkil etilgan kompaniyalar uchun dastlabki uch yil davomida soliqqa tortiladigan foydaning dastlabki 100 ming singapur dollari bo‘yicha 75 foizgacha imtiyoz beriladi, keyingi 100 ming dollar bo‘yicha esa 50 foizlik chegirma qo‘llaniladi. Natijada kichik va o‘rta biznes subyektlari mamlakat korxonalarining 99 foizdan ortig‘ini tashkil etadi va YaIMning qariyb 50 foizi hamda bandlikning 70 foizdan ortig‘ini ta’minlaydi. Soliq ma’murchiligining to‘liq raqamlashtirilganligi hisob-kitob va deklaratsiya topshirish vaqtini sezilarli darajada qisqartirgan.

1-rasm. Soliq siyosatining kichik va o‘rta biznesning YaIMdagi ulushiga ta’siri (%)

Diagrammada Singapur, Estoniya, Germaniya, Janubiy Koreya va Irlandiya misolida kichik va o‘rta biznes (KOB)ning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ko‘rsatilgan. Ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, soliq siyosati nisbatan barqaror va rag‘batlantiruvchi bo‘lgan mamlakatlarda KOBning iqtisodiyotdagi ulushi 48–55% oralig‘ida shakllanadi. Bu esa past va prognoz qilinadigan soliq stavkalari, reinvestitsiya imtiyozlari hamda soddalashtirilgan soliq ma’murchiligi tadbirkorlik faoliyatining kengayishiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Estoniya tajribasida esa o‘ziga xos model qo‘llaniladi: kompaniya foydasi reinvestitsiya qilingan taqdirda korporativ soliq undirilmaydi, soliq faqat dividend sifatida taqsimlangan foydaga (20 foiz stavka) nisbatan qo‘llaniladi. Ushbu tizim biznesni o‘z kapitalini ishlab chiqarishni kengaytirishga yo‘naltirishga undaydi. Estoniyada soliq hisobotlarining 95–99 foizi elektron shaklda topshiriladi va deklaratsiyani to‘ldirish o‘rtacha 3–5

daqiqa vaqt oladi. Raqamli soliq tizimi mamlakatning biznes yuritish qulayligi reytinglarida yuqori o‘rinlarni egallashiga xizmat qilgan.

Germaniyada kichik va o‘rta biznes (Mittelstand) korxonalarining ulushi umumiy korxonalar sonining 99 foizini tashkil etadi, ular bandlikning qariyb 60 foizini va eksportning 50 foizdan ortig‘ini ta’minlaydi. Korporativ soliq stavkasi o‘rtacha 15 foiz (federal darajada) bo‘lib, mahalliy savdo solig‘i bilan birga umumiy yuk 25–30 foiz atrofida shakllanadi. Biroq kichik biznes uchun tezlashtirilgan amortizatsiya, investitsiya chegirmalari va ilmiy-tadqiqot xarajatlari bo‘yicha 25 foizgacha soliq kreditlari mavjud. Bu mexanizmlar ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va innovatsiyalarni rag‘batlantirishga xizmat qilmoqda.

Janubiy Koreyada korporativ soliq stavkasi daromad hajmiga qarab progressiv bo‘lib, kichik korxonalar uchun 10 foizdan boshlanadi. Startaplar va innovatsion kompaniyalar uchun dastlabki yillarda 50 foizgacha soliq imtiyozlari taqdim etiladi. Ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga (R&D) yo‘naltirilgan xarajatlar bo‘yicha 30–40 foizgacha soliq kreditlari mavjud. Natijada Janubiy Koreyada R&D xarajatlari YaIMning 4 foizidan ortig‘ini tashkil etadi va yuqori texnologik eksport ulushi keskin oshgan.

Irlandiya tajribasida esa korporativ daromad solig‘i stavkasi 12,5 foizni tashkil etadi. Ushbu past stavka va barqaror soliq siyosati natijasida mamlakat to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi bo‘yicha Yevropada yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Kichik va o‘rta biznes subyektlari iqtisodiyotdagi korxonalarning 99,8 foizini tashkil etadi.

Umuman olganda, xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlikni kengaytirishda quyidagi omillar muhim ahamiyat kasb etadi: korporativ soliq stavkalarining mo‘tadilligi (10–20 foiz diapazonida), reinvestitsiya qilingan foydaga nisbatan soliq imtiyozlari, ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalar uchun 25–40 foizgacha soliq kreditlari, kichik biznes uchun soddalashtirilgan hisobot

tizimi va to‘liq raqamlashtirilgan soliq ma’murchiligi. Statistik ma’lumotlar shuni tasdiqlaydiki, soliq yuki optimallashtirilgan mamlakatlarda kichik va o‘rta biznes ulushi 95–99 foizni, bandlikdagi hissasi esa 60–70 foizni tashkil etadi.

Shunday qilib, xorijiy davlatlar tajribasi soliq siyosatini rag‘batlantiruvchi instrument sifatida qo‘llash tadbirkorlik subyektlari sonining ko‘payishi, investitsiyalar hajmining oshishi va iqtisodiy o‘sish sur’atlarining jadallashishiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, samarali soliq siyosati tadbirkorlikni rivojlantirishning eng muhim iqtisodiy vositalaridan biridir. Past va barqaror soliq stavkalari, reinvestitsiya qilingan foydaga imtiyozlar, ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag‘batlantiruvchi soliq kreditlari hamda soddalashtirilgan va raqamlashtirilgan soliq ma’murchiligi kichik va o‘rta biznesning tez o‘sishini ta’minlaydi. Statistik ma’lumotlar shuni tasdiqlaydiki, soliq tizimi qulay va prognoz qilinadigan mamlakatlarda KOB ulushi 95–99 foizgacha yetadi hamda bandlikning asosiy qismini shakllantiradi. Demak, soliq siyosati nafaqat fiskal funksiyani bajaradi, balki iqtisodiy o‘sish, investitsiya faolligi va innovatsion rivojlanishning muhim rag‘batlantiruvchi omili hisoblanadi.

Shu munosabat bilan, O‘zbekiston sharoitida tadbirkorlikni kengaytirish uchun soliq yukini maqbullashtirish, reinvestitsiya qilingan foydaga nisbatan preferensiyalarni kengaytirish, startap va innovatsion korxonalar uchun vaqtinchalik soliq imtiyozlarini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, soliq ma’murchiligini to‘liq raqamlashtirish, kichik biznes uchun soddalashtirilgan hisobot tizimini kengaytirish hamda ilmiy-tadqiqot va eksport faoliyatini rag‘batlantiruvchi soliq kreditlarini amaliyotga joriy etish zarur. Bu chora-tadbirlar tadbirkorlik subyektlari sonining oshishiga,

investitsiya muhitining yaxshilanishiga va milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. – T.: 2020 yil 30 dekabr (yangi tahrir).
2. O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Raqobat to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 iyuldagi PF–5786-son “Soliq ma’murchiligini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 8 iyundagi PF–6003-son “Tadbirkorlik faoliyati va o‘zini o‘zi band qilishni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni.
6. Vahobov A.V., Xajibekov S. Soliqlar va soliqqa tortish. – T.: Iqtisodiyot, 2021.
7. Jo‘rayev A.S. Soliq siyosati va iqtisodiy rivojlanish. – T.: Fan, 2020.
8. Musgrave R., Musgrave P. Public Finance in Theory and Practice. – New York: McGraw-Hill, 2017.
9. Stiglitz J. Economics of the Public Sector. – New York: W.W. Norton, 2015.
11. OECD (2022). Tax Policy Reforms Report. – Paris.
12. World Bank (2023). Doing Business and Tax Environment Indicators. – Washington D.C.
13. IMF (2021). Fiscal Monitor: Strengthening Tax Systems. – Washington D.C.